<u>अस्वीकरण</u>

नेपालीमा अनुवाद गरिएको मामिलाको निर्णय पक्षहरुले आफ्नो भाषामा बुझ्नु को लागि मात्र हो। सबै व्यावहारिक र आधिकारिक उद्देश्यका लागि, फैसलाको अंग्रेजी संस्करण नै प्रामाणिक हुनेछ र कार्यान्वयनको उद्देश्यका लागि पनि अंग्रेजी भाषामा जारी भएको फैसला मान्य हुनेछ।

[२०२५] २ एस.सी.आर. ५३४ : २०२५ आइएनएससी २०३

सुमन मिश्रा र अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य।

(फौजदारी पुनरावेदन नम्बर ७३१/२०२५)

१२ फेब्रुअरी २०२५

[न्यायाधीशहरू बी.भी. नागरत्ना र सतीश चन्द्र शर्मा*]

विचारणीय प्रश्न

के उच्च न्यायालयले, भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३७६ अन्तर्गतको आरोप हटाइसकेपछि पनि, पुनरावेदकहरू विरुद्ध फौजदारी कारबाही जारी राख्नका लागि प्राथमिकी र आरोपपत्रमा विशेष आरोपहरू थिए भनी ठहर गर्दै उनीहरूले दायर गरेको खारेजी निवेदनलाई खारेज गरेर त्रुटि गऱ्यो?

शिर्षक नोटहरु†

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ - धारा ४८२ - खारेजी - उत्तरदाता नं. २ (श्रीमती) द्वारा पुनरावेदकहरू (पति र ससुराली) विरुद्ध दायर गरिएको, मुख्यतया देवरले बलात्कार गरेको आरोप लगाइएको, धारा ४९८क, ३७६, भारतीय दण्ड संहिता र धारा ३, ४ दाइजो निषेध ऐन, १९६१ अन्तर्गत लगायतका विषयहरू समेटिएको प्राथमिकी - आरोपपत्र दायर गरियो, धारा ३७६, भारतीय दण्ड संहिता अन्तर्गतका आरोपहरू हटाइए - पुनरावेदकहरूले खारेजीको निवेदन दायर गरे, उच्च न्यायालयद्वारा खारेज - वैधता:

ठहर: सुरुमा, बलात्कारको आरोप लगाउँदै प्राथमिकी दर्ता गरिएको थियो, तर अनुसन्धानमा अभियुक्तलाई बलात्कारको अभियोग लगाउन कुनै आरोपपत्र दायर गरिएन - उत्तरदाता नं. २ द्वारा कुनै विरोध याचिका दायर गरिएन - पतिले सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन दायर गरेको करिब दुई महिनापछि परिवारका सबै सदस्यहरू विरुद्ध दायर गरिएको प्राथमिकी, द्वेषपूर्ण छ र पतिले सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन दायर गरेका कारण मात्रै प्रतिशोध लिने उद्देश्यले दायर गरिएको थियो। अभियुक्त व्यक्तिहरू विरुद्धका आरोपहरू सामान्य र सर्वव्यापी थिए। धारा ३७६ भारतीय दण्ड संहिता अन्तर्गतका आरोपहरू बाहेक, प्राथमिकीमा पुनरावेदकहरू विरुद्ध विशेष रूपमा लगाइएको कुनै पनि कुरा बाँकी रहँदैन। साथै, पक्षहरूलाई सम्बन्ध विच्छेद मंजूर गरिएको छ र पतिले पुनः विवाह पनि गरिसकेका छन्। उच्च न्यायालयले प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूको सतही विश्लेषण मात्र गऱ्यो। आरोपहरूले कथित अपराधलाई प्रमाणित गर्छ भन्ने कुराको लागि कुनै पनि कारणहरू खुलाउन असफल रह्यो। यस मामिलाको विशेष तथ्य र परिस्थितिहरूमा, प्राथमिकी र आरोपपत्र खारेज गरियो। [अनुच्छेद १२, १३, १४, १९]

- लेखक

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ - धारा ४८२ - खारेजी - उच्च न्यायालयको कर्तव्य - छलफल गरियो। [अनुच्छेद १५-१६]

उद्धृत मामिलाहरू

इकबाल उर्फ बाला र अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य (२०२३) ८ एससीसी ७३४; मोनिका कुमार (डा.) र अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य [२००८] ९ एससीआर ९४३ : (२००८) ८ एससीसी ७८१; माला कार र अन्य विरुद्ध उत्तराखण्ड राज्य र अन्य, २०२४ एससीसी अनलाइन

एससी १०४९; अरुण जैन र अन्य विरुद्ध एनसीटी दिल्ली राज्य र अन्य, २०२४ एससीसी अनलाइन एससी १६३८ - मा निर्भर।

पी. वी. कृष्णभट र अन्य विरुद्ध कर्नाटक राज्य र अन्य, फौजदारी पुनरावेदन नं. २०५/२०२५ (एसएलपी (फौजदारी) नं. १७५४/२०२४ बाट उत्पन्न); रामावतार विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य (२०२२) १३ एससीसी ६३५; सर्वोच्च न्यायालय बार एशोसिएशन विरुद्ध भारत संघ र अन्य [१९९८] २ एससीआर ७९५ : (१९९८) ४ एससीसी ४०९; उच्च न्यायालय बार एशोसिएशन, इलाहाबाद विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य [२०२४] २ एससीआर ९४६; शिल्पा शैलेश विरुद्ध वरुण श्रीनिवासन [२०२३] ५ एससीआर १६५ - उल्लेख गरियो।

ऐनहरूको सूची

फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३; भारतीय दण्ड संहिता, १८६०; दाइजो निषेध ऐन, १९६१; हिन्दू विवाह ऐन, १९५५।

मुख्य शब्दहरू

खारेजी; धारा ३७६, भारतीय दण्ड संहिता अन्तर्गतका आरोपहरू हटाउने; आरोपपत्रमा धारा ३७६, भारतीय दण्ड संहिता समावेश नगर्ने; कुनै विरोध याचिका दायर नगरिएको; परिवारका सबै सदस्यहरू विरुद्ध प्राथमिकी; प्राथमिकी द्वेषपूर्ण; प्रतिशोधको मनसाय; आरोपहरू सामान्य र सर्वव्यापी; पतिले पुनः विवाह गरे; सतही विश्लेषण; प्राथमिकी र आरोपपत्र खारेज; विशेष तथ्य र परिस्थितिहरू; सम्बन्ध विच्छेदको फैसला; पुनः विवाह।

मामिला कहाँ बाट उत्पन्न

फौजदारी पुनरावेदकीय क्षेत्राधिकार: फौजदारी पुनरावेदन नं. ७३१/२०२५
उच्च न्यायालय, इलाहाबादको मिति ३१.०८.२०२२ को फैसला र आदेशबाट ए४८२ नं. २३३५८/२०२२ बाट उत्पन्न

पक्षहरूका लागि उपस्थिति

पुनरावेदकहरूका लागि राम लाल रोय, असद अल्वी, अधिवक्ताहरू।

उत्तरदाताहरूका लागि सुश्री साक्षी कक्कड, पुनित सिंह बिन्द्रा, एबाद उर रहमान, सुश्री सोनल कुशवाह, सुर्याश किशन रजदान, अनस तनवीर, अधिवक्ताहरू।

सर्वोच्च न्यायालय को फैसला/आदेश

<u>फैसला</u>

सतीश चन्द्र शर्मा, न्यायाधीश

१. अनुमति प्रदान गरियो।

२. वर्तमान पुनरावेदन इलाहाबाद उच्च न्यायालयले फौजदारी कार्यविधि संहिता, १९७३ ("सिआरपिसि") को धारा ४८२ अन्तर्गतको निवेदनमा मिति ३१.०८.२०२२ मा पारित गरेको आदेशबाट उत्पन्न भएको हो, जुन निवेदन नं. ४८२ अन्तर्गतको निवेदन नं. २३३५८/२०२२ हो,

जसद्वारा उच्च न्यायालयले मिति ०२.०२.२०२२ को आरोपपत्र र एसीजेएम, बरेलीको न्यायालयले मिति २८.०३.२०२२ मा भारतीय दण्ड संहिता, १८६० ("आईपीसी") को धाराहरु ४९८ए, ५०४, ५०६ अन्तर्गत, दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धारा ३/४ सँगै, प्राथमिकी नं. ७३३/२०२१ मा दर्ता भएको मामिलालाई खारेज गर्नका लागि वर्तमान पुनरावेदकहरूले दायर गरेको निवेदनलाई खारेज गरेको छ।

३. यस मामिलाका तथ्यहरूले देखाउँछन् कि पुनरावेदक नं. ३ र उत्तरदाता नं. २ प्रियंका मिश्राबीच मिति ०५.०३.२०१६ मा बरेली, उत्तर प्रदेशमा हिन्दू रीतिरिवाज अनुसार विवाह सम्पन्न भएको थियो। पक्षहरू अलग-अलग बस्न थाले र पुनरावेदक नं. ३ - रिशाल कुमारले हिन्दू विवाह ऐन, १९५५ को धारा १३ अन्तर्गत सम्बन्ध विच्छेदको फैसलाको लागि मिति १७.०६.२०२१ मा प्रधान न्यायाधीश परिवार न्यायालय नं. ३ बरेली, उत्तर प्रदेश समक्ष वैवाहिक मामिला नं. ६२७(५९७)/२०२१ दायर गरे। सम्बन्ध विच्छेदको मामिला दायर गरिएपछि, उत्तरदाता नं. २ - प्रियंका मिश्राले फौजदारी कार्यविधि संहिता ("सिआरपिसि") को धारा १५४ अन्तर्गत प्रहरी चौकी बारादरी, जिल्ला बरेली, उत्तर प्रदेशमा, धाराहरु ४९८ए, ३५४, ३२८, ३७६, ३५२, ५०४, ५०६ आइपिसि र दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धाराहरु ३ र ४ अन्तर्गत सजाय हुने अपराधका लागि, आफ्नो पति, देवर, सासू र ससुरा विरुद्ध प्राथमिकी दर्ता गराइन्। प्रहरी नायब निरीक्षक रीता तेवाटियाले अनुसन्धान गरे र त्यसपछि वरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षकले जारी गरेको निर्देशन अनुसार, मामिलाको अनुसन्धान प्रहरी चौकी बारादरीबाट प्रहरी चौकी कोतवाली, बरेली, उत्तर प्रदेशमा सारियो र मामिलाको थप अनुसन्धान प्रहरी चौकी कोतवालीमा कार्यरत प्रहरी नायब निरीक्षकले गरे। मामिलामा विस्तृत अनुसन्धान पछि, सिआरपिसिको धारा १७३ अन्तर्गत अन्तिम प्रतिवेदन दायर गरियो र आइपिसिको धारा ४९८ए, ५०६, ५०४ अन्तर्गत, दाइजो निषेध ऐन, १९६१ को धारा ३/४ सँगै, सजाय हुने अपराधहरूका लागि आरोपपत्र दायर गरियो। देवर विरुद्ध धारा ३७६ आइपिसि अन्तर्गत सजाय हुने अपराधको सम्बन्धमा कुनै आरोपपत्र दायर गरिएन र यो निर्विवाद तथ्य हो कि उत्तरदाता नं. २ ले धारा ३७६ आइपिसि अन्तर्गतका आरोपहरू हटाउने विरुद्ध कुनै विरोध याचिका दायर गरेनन्।

४. पुनरावेदकहरू आफू विरुद्ध सुरु गरिएको फौजदारी कारबाहीबाट पीडित भई इलाहाबाद उच्च न्यायालय पुगे र सिआरपिसिको धारा ४८२ अन्तर्गत निवेदन दायर गरे। मिति ३१.०८.२०२२ को आदेशद्वारा, इलाहाबाद उच्च न्यायालयले सिआरपिसिको धारा ४८२ अन्तर्गतको निवेदन ("आक्षेपित आदेश") लाई खारेज गऱ्यो।

५. वर्तमान पुनरावेदन आक्षेपित आदेशबाट उत्पन्न भएको हो, र यस न्यायालयले मामिलामा अन्तरिम राहत प्रदान गरेको छ कि मिति १०.०७.२०२४ मा सूचना जारी गर्दा तल्लो न्यायालय समक्षको कारबाही स्थगित रहनेछ।

६. पुनरावेदकहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले यस न्यायालय समक्ष जोडदार बहस गरे कि पुनरावेदक नं. ३ ले मिति १७.०६.२०२१ मा वैवाहिक मामिला दायर गरेका थिए र उक्त प्राथमिकी केवल मिति १९.०८.२०२१ मा सम्पूर्ण परिवारलाई अनावश्यक हैरानी र अपमानित गर्नका लागि प्रतिशोध स्वरूप दायर गरिएको थियो, जसमा प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूमा कुनै सत्यता थिएन। यस न्यायालयको ध्यानमा यो पनि ल्याइयो कि वैवाहिक मामिला नं. ६२७(५९७)/२०२१ मा सम्बन्ध विच्छेदको फैसला पारित भएको थियो, जुन एकपक्षीय फैसला हो, र त्यसपछि पुनरावेदक नं. ३ ले पुनः विवाह पनि गरिसकेका छन्। उनले यस न्यायालय समक्ष थप बहस गरे कि उजुरीकर्ता/उत्तरदाता नं. २ को बयान सिआरपिसिको धारा १६४ अन्तर्गत मुख्य न्यायिक मजिस्ट्रेट, बरेली, उत्तर प्रदेशको न्यायालय समक्ष रेकर्ड गरिएको थियो, जसमा उनी

प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूबाट पूर्ण रूपमा अलग भएकी छिन्, र त्यसैले प्राथमिकी झुटो र बनावटी हो। यस न्यायालय समक्ष यो पनि बहस गरियो कि प्राथमिकीले कुनै विश्वास जगाउँदैन र मामिलामा परिवारका सबै सदस्यहरू विरुद्ध सामान्य आरोपहरू छन्, र वास्तवमा यो उत्तरदाता नं. २ द्वारा कानूनको प्रक्रियाको सरासर दुरुपयोग हो, जुन केवल पुनरावेदकहरूलाई अपमानित गर्न र अनावश्यक हैरानी दिनका लागि गरिएको हो, किनभने सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन दायर गरिएको थियो।

७. यसबाहेक, पुनरावेदकहरूले यस न्यायालयले इकबाल उर्फ बाला र अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य (२०२३) ८ सर्वोच्च न्यायालयका मामिलाहरू ७३४; मोनिका कुमार (डा.) र अन्य विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य (२००८) ८ सर्वोच्च न्यायालयका मामिलाहरू ७८१; माला कार र अन्य विरुद्ध उत्तराखण्ड राज्य र अन्य २०२४ एससिसी अनलाइन एस्सी १०४९; अरुण जैन र अन्य विरुद्ध एनसिटि दिल्ली राज्य र अन्य २०२४ सिसि अनलाइन एस्सी १६३८; र पि. भि. कृष्णभट र अन्य विरुद्ध कर्नाटक राज्य र अन्य, फौजदारी पुनरावेदन नं. २०५/२०२५ (एसएलपि (फौजदारी) नं. १७५४/२०२४ बाट उत्पन्न) मिति १५.०१.२०२५ मा निर्णीत, मा सुनाइएका फैसलाहरूमा पनि भर परेका छन्।

८. अर्कोतर्फ, उत्तरदाता नं. २ का तर्फबाट उपस्थित विद्वान अधिवक्ताले यस न्यायालय समक्ष जोडदार बहस गरे कि प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरू, मामिलामा दायर गरिएको आरोपपत्र र अभिलेखमा रहेको प्रमाणलाई ध्यानमा राख्दै, यस अवस्थामा, आरोपपत्र खारेज गर्ने प्रश्न नै उठ्दैन। उनले भने कि उच्च न्यायालय सिआरपिसिको धारा ४८२ अन्तर्गत दायर गरिएको निवेदनलाई खारेज गर्नमा न्यायोचित थियो किनभने विवादित प्रश्नहरूमा उच्च न्यायालयले विचार गर्न सक्दैन थियो। उनले यस न्यायालय समक्ष थप बहस गरे कि आरोपपत्र दायर गर्ने चरणमा हस्तक्षेपको दायरा एकदमै सीमित छ, र प्राथमिकी र आरोपपत्रलाई मामिलामा माग गरिए अनुसार खारेज गर्न सकिँदैन।

९. यसका अतिरिक्त, उत्तरदाता नं. २ ले पुनरावेदकद्वारा अभिलेखमा राखिएका पूर्व-निर्णयहरूलाई अलग गर्न पनि खोजेका छन्, र यसका अतिरिक्त रामावतार विरुद्ध मध्य प्रदेश राज्य (२०२२) १३ एससिसि ६३५; सर्वोच्च न्यायालय बार एशोसिएशन विरुद्ध भारत संघ र अन्य (१९९८) ४ एससिसि ४०९; उच्च न्यायालय बार एशोसिएशन, इलाहाबाद विरुद्ध उत्तर प्रदेश राज्य र अन्य, फौजदारी पुनरावेदन नं. ३५८९/२०२३; र शिल्पा शैलेश विरुद्ध वरुण श्रीनिवासन टिपि (सि.) नं. १११८/२०१४ मा सुनाइएका फैसलाहरूमा पनि भर परेका छन्।

१०. राज्यका लागि विद्वान अधिवक्ताले पनि अभियोजन पक्षको मामिलाको समर्थन गरेका छन् र पुनरावेदन खारेज गर्नका लागि प्रार्थना गरेका छन्।

११. यस न्यायालयले इलाहाबाद उच्च न्यायालयले पारित गरेको आक्षेपित आदेशलाई ध्यानपूर्वक हेरेको छ, र यसको कार्यात्मक भाग यस प्रकार छ:

“निवेदकहरूका विद्वान अधिवक्ता र विद्वान अतिरिक्त सरकारी अधिवक्तालाई सुनियो र फाइलको अध्ययन गरियो।

मामिलाको फाइलको अध्ययनबाट पक्षहरूका विद्वान अधिवक्ताका बहसहरू सुनेपछि; न्यायालयले पायो कि प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूले एक संज्ञानात्मक अपराध भएको खुलासा गर्दछ र ती आरोपहरूमाथि उचित विचार गरेर लगाइएको छ। यस न्यायालयले फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४८२ अन्तर्गत आफ्नो शक्ति प्रयोग गर्दै, अनुसन्धानको क्रममा संकलन गरिएका

सामग्रीहरूबाट आरोपहरूको सत्यता र विश्वसनीयताको मूल्याङ्कन गर्न आवश्यक छैन। यस चरणमा अभियुक्तको विवादित भनाइमाथि विचार गर्न सकिँदैन। तदनुसार, उपरोक्त मामिलाबाट उत्पन्न आरोपपत्र र कारबाही रद्द गर्ने प्रार्थना अस्वीकार गरिन्छ।"

१२. उपरोक्त आदेशले देखाउँछ कि उच्च न्यायालयले प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूको सतही विश्लेषण मात्र गरेको छ। उच्च न्यायालयले आरोपहरूले कथित अपराधलाई प्रमाणित गर्छ भन्ने कुराको लागि कुनै पनि कारणहरू खुलाउन असफल रह्यो। यसबाहेक, उच्च न्यायालयले पुनरावेदकहरूको विवादित भनाइमाथि खारेजीको चरणमा विचार गर्न सकिँदैन भनी भन्नुको लागि कुनै आधार देखिँदैन।

१३. यो अभिलेखको कुरा हो कि प्राथमिकी केवल मिति १९.०८.२०२१ मा दर्ता गरिएको थियो, जुन पुनरावेदक नं. ३ ले सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन दर्ता गरेको करिब दुई महिना पछि थियो। प्राथमिकीको अध्ययनबाट थाहा हुन्छ कि उत्तरदाता नं. २ द्वारा लगाइएको प्राथमिक आरोप उत्तरदाता नं. २ का देवरले गरेको बलात्कारको हो। वरिष्ठ प्रहरी उपरीक्षकको पर्यवेक्षणमा दुई अलग-अलग अनुसन्धान अधिकारीहरूले अनुसन्धान गरेपछि, धारा ३७६ आइपिसि अन्तर्गत कथित अपराधको लागि कुनै आरोपपत्र दायर गरिएन। यो उल्लेखनीय छ कि उत्तरदाता नं. २/उजुरीकर्ताद्वारा आरोपपत्रमा धारा ३७६ आइपिसि समावेश नगरेको विरोध गर्दै कुनै विरोध याचिका दायर गरिएको छैन। त्यसकारण, यस न्यायालयले जाँच गर्नुपर्ने कुरा यो हो कि के उच्च न्यायालयले, भारतीय दण्ड संहिताको धारा ३७६ अन्तर्गतको आरोप हटाइसकेपछि पनि, पुनरावेदकहरू विरुद्ध फौजदारी कारबाही जारी राख्नका लागि प्राथमिकी र आरोपपत्रमा विशेष आरोपहरू थिए भनी ठहर गर्दै उनीहरूले दायर गरेको खारेजी निवेदनलाई खारेज गरेर त्रुटि गऱ्यो?

१४. प्रहरीले जाँच गरेका साक्षीहरूको बयानले देखाउँछ कि अभियुक्त व्यक्तिहरू विरुद्ध सामान्य प्रकृतिका आरोपहरू छन्, र कुनै विशेष विवरणहरू प्रदान गरिएका छैनन्। यसबाहेक, प्राथमिकीबाट धारा ३७६ आइपिसि अन्तर्गतका आरोपहरू अलग गर्दा, यस न्यायालयलाई यस्तो लाग्छ कि प्राथमिकीमा पुनरावेदकहरू विरुद्ध विशेष रूपमा लगाइएको कुनै पनि कुरा बाँकी रहँदैन। वास्तवमा, प्राथमिकीमा कथित अपराध भएको मिति वा समयको सम्बन्धमा कुनै जानकारी छैन। मामिलाको अर्को महत्त्वपूर्ण पक्ष यो हो कि परिवार न्यायालय समक्ष वैवाहिक मामिला नं. ६२७(५९७)/२०२१ मा सम्बन्ध विच्छेदको फैसला भएको छ र पुनरावेदक नं. ३ को पुनः विवाह पनि पछि भइसकेको छ।

१५. यस अवस्थामा, यो न्यायालयले एक उच्च न्यायालयले खारेजी याचिकामाथि निर्णय लिँदाको कर्तव्यलाई रेखांकित गर्ने धेरै न्यायिक घोषणाहरूमा भर पर्नु उचित ठान्दछ। इकबाल उर्फ बाला र अन्य (पहिले उल्लेखित) को मामिलामा, यद्यपि यस न्यायालयले प्राथमिकी खारेज गर्न अस्वीकार गऱ्यो, तर अनुच्छेद ६ देखि ११ मा यस न्यायालयले यस प्रकार भनेको छ:

"६. पक्षहरूका लागि उपस्थित विद्वान अधिवक्ताहरूलाई सुनेर र अभिलेखमा रहेका सामग्रीहरू हेरेर, हाम्रो विचारको लागि एकमात्र प्रश्न यो हो कि के हामीले प्राथमिकी खारेज गर्नुपर्छ?

७. यो ध्यान दिनु प्रासंगिक छ कि पीडितले कथित अपराध भएको मिति र समयको सम्बन्धमा कुनै जानकारी दिएकी छैनन्। साथै, हामी यो तथ्यलाई पनि ध्यानमा राख्छौं कि अनुसन्धान पूरा भइसकेको छ र आरोपपत्र दायर गर्नका लागि तयार छ। यद्यपि प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूले कुनै विश्वास जगाउँदैनन्, विशेष गरी कथित अपराधहरूको कुनै विशेष मिति, समय, आदि नभएको अवस्थामा, तैपनि हामी यो विचार राख्छौं कि पुनरावेदकहरूले फौजदारी कार्यविधि

संहिता (सिआरपिसि) को धारा २२७ अन्तर्गत तल्लो न्यायालय समक्ष डिस्चार्ज निवेदन दायर गर्नुपर्छ। हामी यसो भन्छौं किनभने राज्यका अनुसार पनि, अनुसन्धान समाप्त भइसकेको छ र आरोपपत्र सक्षम न्यायालय समक्ष दायर गर्नका लागि तयार छ। यस्तो परिस्थितिमा, तल्लो न्यायालयलाई ती सामग्रीहरू हेर्न अनुमति दिनुपर्छ जुन अनुसन्धान अधिकारीले आरोपपत्रको भागको रूपमा संकलन गरेको हुन सक्छ। यदि यस्तो कुनै डिस्चार्ज निवेदन दायर गरिन्छ भने, तल्लो न्यायालयले सामग्रीहरू हेर्नेछ र डिस्चार्जको लागि कुनै मामिला बन्छ कि बन्दैन भन्ने निर्णय लिनेछ।

८. यस चरणमा, हामी प्राथमिकीमा लगाइएका आरोपहरूको सत्यताको सम्बन्धमा कुनै अन्तिम राय व्यक्त गर्दैनौं।

९. यस चरणमा, हामी केही महत्वपूर्ण कुरा भन्न चाहन्छौं। जब पनि कुनै अभियुक्त फौजदारी कार्यविधि संहिता (सिआरपिसि) को धारा ४८२ अन्तर्गत निहित शक्तिहरू वा संविधानको अनुच्छेद २२६ अन्तर्गत असाधारण क्षेत्राधिकारको आह्वान गर्दै न्यायालय समक्ष आउँछ, ताकि प्राथमिकी वा फौजदारी कारबाहीलाई अनिवार्य रूपमा यस आधारमा खारेज गर्न सकियोस् कि यस्ता कारबाहीहरू स्पष्ट रूपमा तुच्छ वा कष्टप्रद छन् वा प्रतिशोध लिने उद्देश्यले स्थापित गरिएका छन्, तब यस्तो परिस्थितिमा न्यायालयको यो कर्तव्य हो कि उसले प्राथमिकीलाई सावधानीपूर्वक र अलि बढी ध्यान दिएर हेरोस्।

१०. हामी यसो भन्छौं किनभने एक पटक उजुरीकर्ताले प्रतिशोध लिने उद्देश्यले अभियुक्त विरुद्ध कारबाही गर्ने निर्णय गर्छ, आदि, तब उसले यो सुनिश्चित गर्नेछ कि प्राथमिकी/उजुरी सबै आवश्यक निवेदनहरू सहित एकदम राम्रोसँग तयार गरिएको छ। उजुरीकर्ताले यो सुनिश्चित गर्नेछ कि प्राथमिकी/उजुरीमा गरिएका कथनहरू यस्ता हुन् कि तिनले कथित अपराध गठन गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीहरू खुलासा गर्छन्। त्यसकारण, कथित अपराध गठन गर्नका लागि आवश्यक सामग्रीहरू खुलासा गरिएको छ कि छैन भनेर पत्ता लगाउने उद्देश्यका लागि न्यायालयले केवल प्राथमिकी/उजुरीमा गरिएका कथनहरू हेर्नु पर्याप्त हुनेछैन।

११. तुच्छ वा कष्टप्रद कारबाहीहरूमा, न्यायालयको कर्तव्य हो कि उसले कथनहरू भन्दा माथि र बाहिर मामिलाको अभिलेखबाट उत्पन्न हुने धेरै अन्य परिस्थितिहरू हेरोस्, र यदि आवश्यक भएमा, उचित सावधानी र सतर्कताका साथ लाइनहरू बीचमा पढ्ने प्रयास गरोस्। फौजदारी कार्यविधि संहिताको धारा ४८२ वा संविधानको अनुच्छेद २२६ अन्तर्गत आफ्नो अधिकार क्षेत्र प्रयोग गर्दा न्यायालयले आफूलाई केवल मामिलाको एउटा चरणमा सीमित राख्नु आवश्यक छैन, तर मामिलाको सुरुवात/दर्ताका साथै अनुसन्धानको क्रममा संकलन गरिएका सामग्रीहरूलाई ध्यानमा राख्ने अधिकार छ। उदाहरणका लागि, हालको मामिलालाई लिनुहोस्। समयसँगै धेरै प्राथमिकीहरू दर्ता गरिएका छन्। यो यस्तो परिस्थितिहरूको पृष्ठभूमिमा छ कि धेरै प्राथमिकीहरूको दर्ताले महत्व राख्दछ, जसले निजी वा व्यक्तिगत रिसबाट प्रतिशोध लिने मामिलालाई आकर्षित गर्दछ, जसरी आरोप लगाइएको छ।"

१६. यसबाहेक, यस न्यायालयले मोनिका कुमार (डा.) र अन्य (पहिले उल्लेखित) को मामिलामा, र विशेष गरी अनुच्छेद ३३ मा, यस प्रकार भनेको छ:

"३३. पक्षहरूले आफ्नो प्रति-शपथ पत्र र प्रत्युत्तरहरू आदानप्रदान गरेका छन्। निर्विवाद रूपमा, कानूनका सुस्थापित सिद्धान्तहरूसँग कुनै विवाद छैन कि सिआरपिसिको धारा ४८२ अन्तर्गत शक्तिहरू प्रयोग गर्दा, उच्च न्यायालयले पुनरावेदन वा पुनरावलोकन न्यायालयको रूपमा काम

गर्दैन। धारा अन्तर्गत निहित क्षेत्राधिकारको प्रयोग संयमका साथ, सावधानीपूर्वक र सतर्कताका साथ र केवल तब मात्र गरिनुपर्छ जब यस्तो अभ्यास धारामा विशेष रूपमा निर्धारित परीक्षणहरूद्वारा उचित हुन्छ। यसको प्रयोग न्यायको वास्तविक र ठोस प्रशासनका लागि गरिनु पर्छ जसका लागि न्यायालयहरू अवस्थित छन्। जब उजुरी खारेज गर्न खोजिन्छ, तब यो मूल्याङ्कन गर्नका लागि सामग्रीहरू हेर्नु उचित हुन्छ कि उजुरीकर्ताले के आरोप लगाएको छ र के कुनै अपराध बन्छ, भले पनि आरोपहरूलाई पूर्ण रूपमा स्वीकार गरियोस्।"

१७. यस न्यायालयले अरुण जैन (पहिले उल्लेखित) को मामिलामा पनि यस्तै विचार लिएको छ, र भारतको संविधानको अनुच्छेद १४२ अन्तर्गत शक्तिहरू प्रयोग गर्दै, फौजदारी उजुरी, प्राथमिकी र अन्य सबै फौजदारी कारबाहीहरूलाई खारेज गरेको छ।

१७. यस न्यायालयले अरुण जैन (पहिले उल्लेखित) को मामिलामा पनि यस्तै विचार लिएको छ, र भारतको संविधानको अनुच्छेद १४२ अन्तर्गत शक्तिहरू प्रयोग गर्दै, फौजदारी उजुरी, प्राथमिकी र अन्य सबै फौजदारी कारबाहीहरूलाई खारेज गरेको छ। उक्त मामिलामा यस न्यायालयले पारित गरेको आदेशको कार्यात्मक अनुच्छेद यस प्रकार छ:

"सर्वोच्च न्यायालय बार एशोसिएशन विरुद्ध भारत संघ र अन्य, (१९९८) ४ एससीसी ४०९ को मामिलामा संवैधानिक इजलासको निर्णयले यस बिन्दुलाई स्पष्ट रूपमा स्पष्ट पारेको छ:

"४८. सर्वोच्च न्यायालयले अनुच्छेद १४२ अन्तर्गत आफ्नो क्षेत्राधिकारको प्रयोग गर्दा, 'आफ्नो समक्ष विचाराधीन कुनै पनि मामिला वा मामलामा पक्षहरूबीच' पूर्ण न्याय गर्न आवश्यक पर्ने आदेश दिन सक्ने शक्ति राख्दछ। शक्तिको प्रकृतिले नै न्यायालयलाई ती शक्तिहरू प्रयोग गर्नका लागि सीमाहरू तोक्न बाध्य पार्नुपर्छ र सामान्यतया यसले कुनै विषयलाई नियमन गर्ने वैधानिक प्रावधानलाई बेवास्ता गर्न सक्दैन, तर सायद मामिलामा संलग्न पक्षहरूको परस्पर विरोधी दाबीहरू बीचको समानतालाई सन्तुलनमा राख्न, मामिला वा मामलामा रहेका 'अस्पष्टताहरू हटाउन' सक्छ। वास्तवमा यो न्यायालय विवाद समाधान गर्ने मात्र सीमित क्षेत्राधिकार भएको न्यायालय होइन। यो राम्रोसँग मान्यता प्राप्त र स्थापित छ कि यो न्यायालय सधैं कानून निर्माता भएको छ र यसको भूमिका विवाद समाधान गर्ने भन्दा बाहिर जान्छ। यो 'अस्पष्ट क्षेत्रहरूमा समस्या समाधानकर्ता' हो (हेर्नुहोस् के. वीरास्वामी विरुद्ध भारत संघ) तर कुनै खास मामिलाको विषयवस्तुसँग सम्बन्धित ठोस वैधानिक प्रावधानहरूलाई यस न्यायालयले अनुच्छेद १४२ अन्तर्गत आदेश दिँदा पूर्ण रूपमा बेवास्ता गर्न सक्दैन। वास्तवमा, यी संवैधानिक शक्तिहरूलाई कुनै पनि वैधानिक प्रावधानहरूद्वारा कुनै पनि तरिकाले नियन्त्रण गर्न सकिँदैन, तर साथै यी शक्तिहरू त्यतिबेला प्रयोग गर्ने उद्देश्यले होइन जब तिनीहरूको प्रयोग कुनै ऐनमा स्पष्ट रूपमा प्रदान गरिएको कुरासँग प्रत्यक्ष रूपमा बाझिन सक्छ, जुन विषयसँग स्पष्ट रूपमा सम्बन्धित छ।"

१८. माला कार र अन्य विरुद्ध उत्तराखण्ड राज्य (पहिले उल्लेखित) को मामिलामा, पक्षहरू बीच मिति १८.१०.२०१४ मा सम्बन्ध विच्छेदको फैसला भएको थियो। त्यसपछि मिति ०६.०४.२०१५ मा, ०९.०८.२०१४ मा दायर गरिएको फौजदारी उजुरीको सम्बन्धमा प्राथमिकी दर्ता गरिएको थियो। अझ महत्वपूर्ण कुरा, उक्त मामिलाका पक्षहरूले पछि पुनः विवाह गरेका थिए र आ-आफ्नो स्वतन्त्र जीवन बिताइरहेका थिए। त्यसैले, दुवै पक्षले सम्बन्ध विच्छेदको फैसलालाई स्वीकार गरेका थिए। उपरोक्त परिस्थितिहरूमा, यस न्यायालयले संविधानको अनुच्छेद १४२ अन्तर्गत आफ्नो शक्तिहरू प्रयोग गर्दै फौजदारी उजुरीका साथै प्राथमिकी, र त्यसबाट सुरु भएका अन्य सबै फौजदारी कारबाहीहरूलाई खारेज गऱ्यो, उच्च न्यायालयले पारित गरेको आक्षेपित आदेशलाई खारेज गर्दै।

१९. यस न्यायालयले उपरोक्त फैसलाहरूमा प्रतिपादन गरेको अनुपातलाई विचार गर्दै, र विशेष गरी सुरुमा बलात्कारको आरोप लगाउँदै प्राथमिकी दर्ता गरिएको थियो र अभियुक्तलाई बलात्कारको अपराधको लागि अभियोग लगाउन कुनै आरोपपत्र दायर गरिएको थिएन, र त्यसपछि कुनै विरोध याचिका दायर नगरिएको तथ्यलाई ध्यानमा राख्दै, यो न्यायालयको विचार छ कि प्राथमिकी द्वेषपूर्ण छ र पतिले मिति १७.०६.२०२१ मा, अर्थात् परिवारका सबै सदस्यहरू विरुद्ध प्राथमिकी दायर गर्नु भन्दा धेरै अघि, सम्बन्ध विच्छेदको निवेदन दायर गरेका कारण मात्र प्रतिशोध लिने उद्देश्यले दायर गरिएको देखिन्छ। तसर्थ, यस न्यायालयको विचार छ कि मामिलाको विशेष तथ्य र परिस्थितिहरूमा, प्राथमिकी नं. ७३३/२०२१ र मिति ०२.०२.२०२२ को आरोपपत्र खारेज हुनुपर्छ र तदनुसार खारेज गरिन्छ। पुनरावेदन स्वीकृत गरियो।

मामिलाको परिणाम: पुनरावेदन स्वीकृत।

†*शिर्षक नोटहरु तयार गर्ने:* दिव्या पाण्डे